

วิเคราะห์คุณค่าพุทธจิตวิทยาในพระอภิธรรมปิฎก

พระมหาจมี วิชยธมโม (ทัฬหี)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิทยาลัยสงฆ์เลย

บทคัดย่อ

คำว่า “จิต” ในทางพระพุทธศาสนาเป็นไปในทางธาตุรู้ หรือธาตุคิดที่มีกระบวนการเปลี่ยนแปลงไปตามองค์ประกอบหรือคุณภาพต่างๆ ที่เรียกว่า เจตสิก กระบวนการนี้ เกิดดับไปตามแต่ที่จิตจะเหนี่ยวสิ่งใดขึ้นมาจับไว้ จิตจึงเป็นความคิดที่เกิด ดับ ๆ โดยทั่วไปจิตจะมีสิ่งปรุงแต่งจิต ให้มีลักษณะเฉพาะตัวที่แตกต่างกันไป สิ่งปรุงแต่งจิตก็คือ เจตสิก ซึ่งจิตกับเจตสิกจะต้องเกิดร่วมกันเสมอ แต่จะรู้ได้ชัดเมื่อมีการกระทบอารมณ์ทางทวารต่างๆ เช่น เมื่อมีการกระทบอารมณ์ทางตาเกิดขึ้น (ตาเห็นรูป) ต่อมาก็จะเกิดจิตที่มีสิ่งปรุงแต่งจิตตามมา โดยอาจเกิดจิตที่มีราคะ จิตที่มีโทสะ จิตที่มีโมหะ ฯลฯ ขึ้นมาแทนจิตดวงเก่าที่ดับไปซึ่งการกระทบอารมณ์ทางทวารต่าง ๆ จะมีอยู่ตลอดเวลา แค่เพียงไม่กี่วินาที ก็สามารถเกิดการกระทบอารมณ์ได้ตั้งหลายอย่าง แค่เพียงไม่กี่วินาทีก็เกิดจิตที่มีสิ่งปรุงแต่งได้ตั้งหลายดวง ในทางพระพุทธศาสนาไม่ถือว่าจิตเป็นตัวตนที่แท้จริง แต่ถือว่าเป็นสิ่งที่อาศัยเหตุปัจจัยหลายอย่างทำให้เกิดขึ้น ตามกฎแห่งอนัตตา ผลการศึกษาพบว่าจิตมีคุณค่าเชิงพุทธจิตวิทยาในพระอภิธรรมปิฎก คือ ต่อดนเองและสังคม รวมถึงการความสอดคล้องกันของพุทธจิตวิทยากับจิตวิทยาสากล

คำสำคัญ: คุณค่า, พุทธจิตวิทยา, พระอภิธรรมปิฎก.

An Analytical Study of the Buddhist Psychology's Value in Abhidhamma Pitaka

Phramaha Chongmee Wichayadhammo (Tabpila)

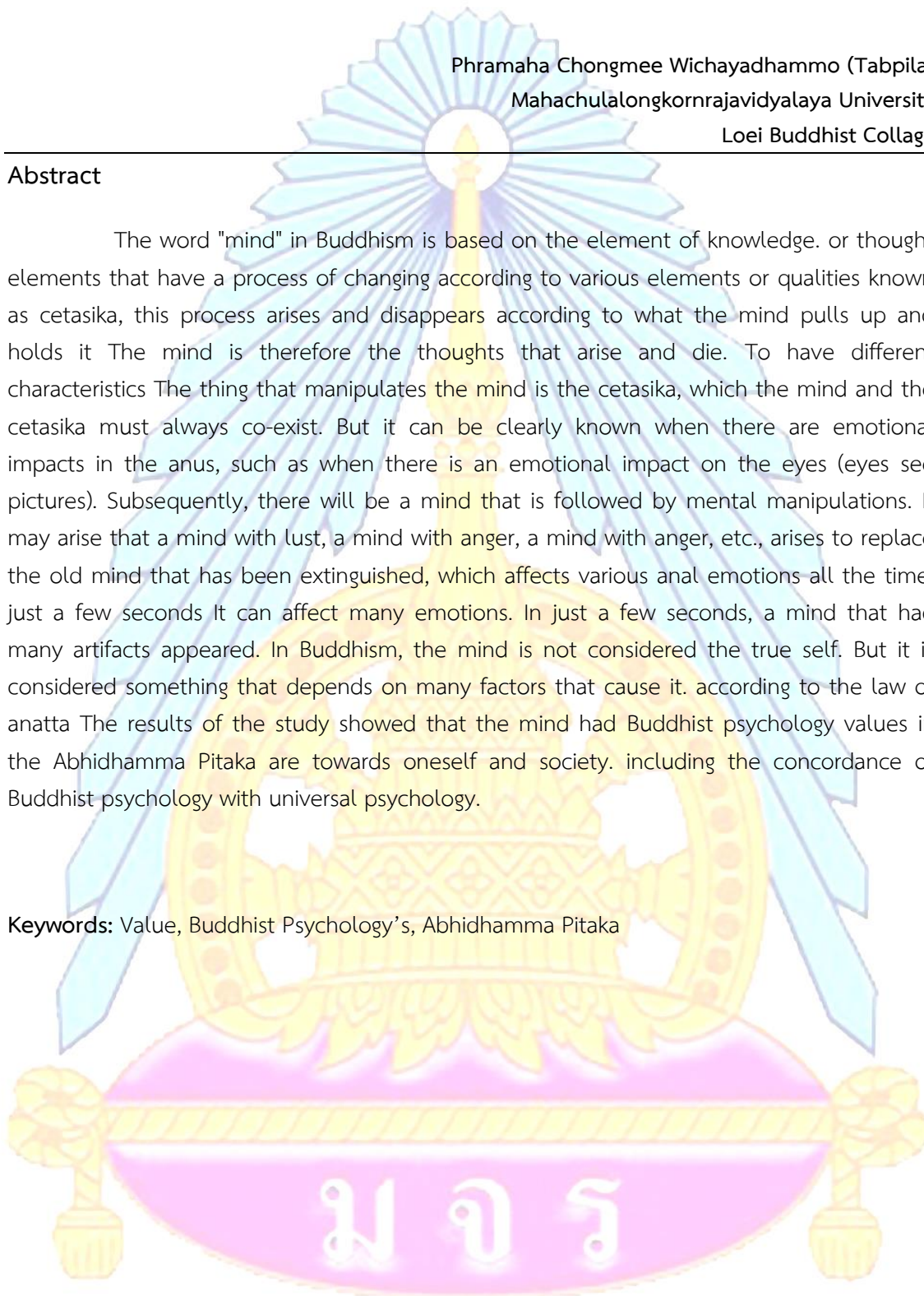
Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Loei Buddhist Collage

Abstract

The word "mind" in Buddhism is based on the element of knowledge, or thought elements that have a process of changing according to various elements or qualities known as cetasika, this process arises and disappears according to what the mind pulls up and holds it. The mind is therefore the thoughts that arise and die. To have different characteristics. The thing that manipulates the mind is the cetasika, which the mind and the cetasika must always co-exist. But it can be clearly known when there are emotional impacts in the anus, such as when there is an emotional impact on the eyes (eyes see pictures). Subsequently, there will be a mind that is followed by mental manipulations. It may arise that a mind with lust, a mind with anger, a mind with anger, etc., arises to replace the old mind that has been extinguished, which affects various anal emotions all the time. just a few seconds. It can affect many emotions. In just a few seconds, a mind that had many artifacts appeared. In Buddhism, the mind is not considered the true self. But it is considered something that depends on many factors that cause it, according to the law of anatta. The results of the study showed that the mind had Buddhist psychology values in the Abhidhamma Pitaka are towards oneself and society, including the concordance of Buddhist psychology with universal psychology.

Keywords: Value, Buddhist Psychology's, Abhidhamma Pitaka

1. บทนำ

ความหมายและความสำคัญของจิต มนุษย์มีส่วนประกอบหลัก 2 ส่วน ซึ่งเมื่อมารวมกันแล้วทำให้เกิดเป็นชีวิตขึ้นมาได้ ส่วน ประกอบนั้น คือ ร่างกาย และจิตใจ หรือหมายถึง รูปและนาม ในส่วนของรูป ประกอบด้วยธาตุ 4 คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม และธาตุไฟ สำหรับนาม หมายถึง จิต มโน และวิญญาณขันธ์ เป็นต้น ถ้ามีร่างกายแต่ปราศจากจิตใจ บุคคลนั้น ก็จะไม่มีชีวิต ดังนั้นจิตใจ หรือวิญญาณขันธ์ จึงเป็นสิ่งสำคัญที่สุดของการมีชีวิต ธรรมชาติได้สร้างสรรค์ให้คนมีทั้งร่างกาย และจิตใจ ซึ่งเป็นทรัพยากรที่มีค่ามหาศาล ทุกอิริยาบถ ทุกกิจกรรม ในชีวิตประจำวัน แม้ดูเหมือนจะเป็นเรื่องของร่างกายล้วน ๆ แต่แท้ที่จริงแล้ว มีเรื่องของจิตใจมาเกี่ยวข้องด้วยตลอด เวลา ในแต่ละขณะ แต่ละการกระทำ ไม่ว่าเราจะชอบหรือไม่ชอบ ดีใจหรือเสียใจ กล้าหรือกลัว ชั่วหรือดี ย่อมเกิดแต่จิตทำให้เป็นไปทั้งสิ้น เรื่องของจิตจึงเป็นเรื่องที่ส่งผลต่อความปิติสุข และความทุกข์ของชีวิต ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าจิตใจมีความสำคัญ และมีคุณค่าต่อชีวิตของคนเราเป็นอย่างยิ่ง “จิต” จึงหมายถึง ธรรมชาติที่รู้อารมณ์สภาพที่นึกคิด ความคิด ใจ หรือ วิญญาณ จิต มีโวพจน์ คือ คำที่ต่างเพียงรูป แต่มีความหมายที่เหมือนกัน คล้ายกัน ใช้แทนกันได้หลายคำ ตัวอย่างในพระไตรปิฎก (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), 2546 : 356)

คำว่า จิต มโน มานัส หทัย ปันธระ มนายตนะ มนินทริย วิญญาณ วิญญาณขันธ์ มโน วิญญาณธาตุ ที่เหมาะสมกัน ในสมัยนั้น นี้ชื่อว่า จิตที่เกิดขึ้นในสมัยนั้น (อภิ.ส. (ไทย) 34/6/28.) คำโวพจน์ของจิตข้างต้น จะใช้เรียกต่างกัน ในขณะที่จิตทำหน้าที่ต่างกัน จินตตติ จิตต ธรรมชาติใด ย่อมคิด เหตุนั้น ธรรมชาตินั้น ชื่อจิต ที่ชื่อว่า จิต เพราะเป็นธรรมชาติคิด คือ นึกคิดอารมณ์ จากนั้นของจิตข้างต้น จิตยังมีความหมายในนัยอื่น ๆ กล่าวคือ (สุรวัดน์ เสรีวัฒนา, 2555 : 47) 1) ที่ชื่อว่าจิต เพราะสร้างสิ่งที่มีจิตร 2) ที่ชื่อว่าจิต เพราะ ตัวเองก็มีจิตร 3) ที่ชื่อว่าจิต เพราะ ถูกกรรมกิเลสทำให้มีจิตร 4) ที่ชื่อว่าจิต เพราะ รักษาไว้ซึ่งความมีจิตร 5) ที่ชื่อว่าจิต เพราะ สัมผัสไว้ซึ่งการแผ่ขยาย การสืบทอดของตน และ 6) ที่ชื่อว่าจิต เพราะ มีอารมณ์อันมีจิตร

จากนัยของจิตข้างต้น สรุปได้ว่า ธรรมชาติของจิต คือ การนึกคิดอารมณ์ สามารถสร้างสิ่งมีจิตรเพราะจิตมีความมีจิตร โดยความมีจิตรนี้ เกิดขึ้นจากกรรมกิเลส จิตก็ยังรักษาความมีจิตรที่ถูกสร้างขึ้น และแผ่ขยาย สืบทอดความเป็นตัวตน ด้วยอารมณ์อันมีจิตร

2. สถานที่เกิดของจิต

สถานที่เกิดของจิตมี 6 แห่ง ตามอวัยวะที่ใช้ในการรับรู้อารมณ์ต่าง ๆ ได้แก่ 1) จิตเกิดที่ตา ทำหน้าที่เห็นรูปหรือสิ่งต่าง ๆ ที่ปรากฏทางตา เรียกว่า จักขุวิญญาณ 2) จิตเกิดที่หู ทำหน้าที่ได้ยินเสียงที่ปรากฏทางหูเรียกว่า โสตวิญาณ 3) จิตเกิดที่จมูก ทำหน้าที่รับรู้กลิ่นที่เข้ามาปรากฏทางจมูกเรียกว่า ฆานวิญาณ 4) จิตเกิดที่ลิ้น ทำหน้าที่รับรู้รสที่ปรากฏทางลิ้น เรียกว่า ชิวหาวิญาณ 5) จิตเกิดที่ประสาทกายทำหน้าที่รับรู้ความรู้สึกที่เกิดจากการสัมผัสถูกต้องทางกาย เรียกว่ากาย วิญญาณ และ 6) จิตเกิดที่ใจ ทำหน้าที่รู้สึก นึกคิดทางใจ เรียกว่า มโนวิญาณ (พุทธรักษ์ ปราบนอก, มปป. : 26)

จะเห็นได้ว่า คำว่า จิตและวิญญาณ นั้นใช้แทนกันได้ หมายถึงสิ่งเดียวกันคือสิ่งที่ทำหน้าที่รับรู้อารมณ์ที่ผ่านเข้ามาทางอวัยวะ คือ ตา หู จมูก ลิ้น ประสาทกายและใจ จะเห็นได้ว่า มีคำ 2 คำที่มีความเกี่ยวข้องกันและมักใช้เสมอ คือ คำว่า จิต และคำว่า อารมณ์ หากจะแยกให้ชัดเจนก็จะได้ว่า จิตเป็นสิ่งที่ทำหน้าที่รับรู้อารมณ์ ส่วนอารมณ์นั้นเป็นสิ่งที่ถูกจิตรับรู้ ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส เรื่องราวต่าง ๆ ที่นึกคิด ไม่ได้หมายถึงสภาพนิสัยใจคอหรือความรู้สึก เช่น อารมณ์ดีอารมณ์เสีย เป็นต้น จิตจะไม่ว่างจากการรับรู้อารมณ์เมื่อจิตเกิดขึ้น จะต้องมีการรับรู้ให้รับรู้ทุกครั้ง จิต คือ ตัวรู้อารมณ์ คือ สิ่งถูกรู้ ถ้าไม่มีสิ่งถูกรู้ ตัวรู้ก็ย่อมไม่เกิดขึ้น เมื่อมีการรับรู้ ก็ย่อมจะต้องมีสิ่งที่ถูกรู้เสมอ การที่จิตเกิดดับสลับต่อกันเป็นกระแส เปรียบได้กับกระแสน้ำที่ประกอบด้วยอนุของน้ำเล็ก ๆ เรียงติดต่อกันเป็นสาย เรียกว่า สันตติ ในขณะที่จิตไม่รับรู้อารมณ์อารมณ์ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ เรียกว่า ภาวะจิต ซึ่งทำหน้าที่รักษาชีวิตไว้ไม่ให้แตกสลายไปจนกว่าจะสิ้นอายุจากภพนี้ การเกิดขึ้นของจิตคือ วิญญาณขันธ์ จะเกิดขึ้นโดยไม่มีคุณสมบัติของจิตหรือเจตสิกซึ่งได้แก่เวทนา สัญญา และสังขาร ไม่ได้ เพราะจิตเพียงอย่างเดียว ไม่สามารถรับรู้ หรือนึกคิดอะไรได้เลย ดังนั้น จิตและเจตสิก จะแยกจากกันไม่ได้ ต้องเกิดอิงอาศัยกันและกัน จิตแต่ละดวงที่เกิดขึ้น จะต้องมีการเจตสิกปรุงแต่งเสมอ เพราะการไม่รู้สภาวะที่เป็นจริงนี้ จึงทำให้เรายึดมั่นทั้ง 5 ว่าเป็นตัวตนของเรา โดยมีกิเลสเป็นผู้บงการให้กระทำการต่าง ๆ ทั้งดีและชั่ว ทำให้เกิดผลของกรรมนั้น ๆ ซึ่งจะส่งผลให้เราต้องเวียนว่ายตายเกิดอย่างไม่มีที่สิ้นสุด

3. ลักษณะธรรมชาติของจิต

จิตทุกดวงมีลักษณะทั่วไปเหมือนกัน 3 ประการ เรียกว่า สามัญลักษณะ เป็นกฎธรรมชาติ ที่เรียกว่า ไตรลักษณ์ สรรพสิ่งในโลกทั้งสิ่งที่มีรูปปรากฏ (รูปธรรม) และไม่มีรูปปรากฏ (นามธรรม) ต้องมีลักษณะเช่นนี้เหมือนกันทั้งหมด ได้แก่

- 1) อนิจจลักษณะ ได้แก่ ความคงที่ ไม่เที่ยง เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา
- 2) ทุกขลักษณะ ได้แก่ การไม่ทนอยู่ในสภาพเดิม เกิดขึ้นแล้วต้องดับไป และ
- 3) อนัตตลักษณะ ได้แก่ ความไม่ใช่ตัวตน ไม่อยู่ในอำนาจบังคับบัญชาของผู้ใด จะบังคับให้

หยุด การเกิดดับไม่ได้ (บรรจบ บรรณรุจิ, 2533: 14-15)

นอกจากนี้ จิตยังมีลักษณะพิเศษเฉพาะตัวอีก 4 ประการ เรียกว่า วิเศษลักษณะ ได้แก่

- 1) การรับรู้อารมณ์เป็นลักษณะ
- 2) การเป็นประธานในสภาวธรรมทั้งปวง การกระทำต่างๆ ทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ ไม่ว่า จะเป็นบุญ หรือเป็นบาป จะสำเร็จได้ก็ด้วยจิตทั้งสิ้น
- 3) การเกิดดับสลับต่อกันอย่างไม่ขาดสาย
- 4) การมีกรรมในอดีต ทวาร อารมณ์และเจตสิก เป็นเหตุให้เกิดขึ้น

ลักษณะ หน้าที่ อาการที่ปรากฏ และถิ่นที่เกิดของจิต ที่ได้อธิบายไว้ในอรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก มีดังนี้

“วิญญาณมีการรู้อารมณ์เป็นลักษณะ มีการเป็นประธานเป็นกิจ มีการเกิดดับสลับเป็นปัจจุบัน มีสังขารเป็นปทัฏฐาน หรือมีวัตถุและอารมณ์เป็นปทัฏฐาน” (อภิ. วิ. อ. (ไทย) 77/453)

อนุฎีกามณิสารมัญญสา ว่า “จินต ธาตุ เป็นไปในอรรถว่า คิดก็ความคิดนั้น มี อย่าง คือ อุหน จินตา (คิดด้วยอำนาจความตรัสรู้) วิชาณจินตา (คิดด้วยอำนาจความรู้แจ้ง) ปชานจินตา (คิด

ด้วยอำนาจความทราบชัด) ในความคิด อย่างนั้น ได้แก่ วิตก วิชานนจินตา ได้แก่ วิญญาน ปชานนจินตา ได้แก่ ปัญญา แต่ในบทว่า จินเตติ นี้ ได้เฉพาะ วิชานนจินตา เพราะความที่จิตเป็นธรรมชาติรู้แจ้ง (ซึ่งอารมณ์) เพราะเหตุนี้ พระภิกษุจารย์ เมื่อจะแสดง จิตต ศัพท์นั้น จึงกล่าวว่า อธิบายว่า ย่อมรู้แจ้งซึ่งอารมณ์ อีกอย่างหนึ่ง ศัพท์ว่าวิชานาติ นี้ เป็นศัพท์อธิบายบทว่า จินเตติ นี้ อีกประการหนึ่ง กิริยา คือ ความรู้แจ้งในบทว่าวิชานาตินี้ (คณะกรรมการแผนกตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, 2549 : 99)

4. หน้าที่ของจิต (หรือวิญญานกิจ)

สามารถสรุปโดยย่อได้เป็น 14 ประการ ปฏิสนธิ (หน้าที่สืบต่อภพใหม่) ภวังค (หน้าที่เป็นองค์ของภพ) อาวัชชนะ (หน้าที่ค้ำจุนอารมณ์ใหม่) ทสสนะ (หน้าที่เห็นรูป) สวณะ (หน้าที่ได้ยินเสียง) ฆายณะ (หน้าที่รู้กลิ่น) สายณะ (หน้าที่ลิ้มรส) ผุสสนะ (หน้าที่ถูกต้องโผฏฐัพพะ) สัมปฏิจฉณะ (หน้าที่รับอารมณ์) สันตริณะ (หน้าที่พิจารณาอารมณ์) โวฏฐัพพะ (หน้าที่ตัดสินอารมณ์) ขวณะ (หน้าที่แล่นเสพอารมณ์) ตทาลัมพะ (หน้าที่รับอารมณ์ต่อ

จากขวณะก่อนตทภวังค) และจุติ (หน้าที่เคลื่อนจากภพปัจจุบัน)

จากที่กล่าว ความหมาย ประเภท ลักษณะ และหน้าที่ของจิตที่กล่าวในข้างต้น สรุปได้ว่า จิตหมายถึง ธาตุรู้หรือธาตุคิด แบ่งเป็น 2 ประเภทหลัก มีลักษณะธรรมชาติ และหน้าที่ต่างกัน ซึ่งความแตกต่าง เกิดจากการเปลี่ยนแปลงไปตามสิ่งที่เข้ามาเจือปนต่าง ๆ ที่เรียกว่า เจตสิก

5. อำนาจของจิต

จิตมีอำนาจพิเศษ 6 ประการ ได้แก่

1) มีอำนาจในการกระทำ คือ การทำงานของอวัยวะต่าง ๆ ในร่างกาย การพูด การเคลื่อนไหว การกระทำต่าง ๆ ตลอดจนการคิดล้วนเกิดขึ้นด้วยจิตทั้งสิ้น สรรพสิ่ง เช่น รถ เรือ เครื่องบิน ยานอวกาศ อุปกรณ์สื่อสาร เครื่องคอมพิวเตอร์อุปกรณ์อำนวยความสะดวกและเทคโนโลยีต่าง ๆ เกิดจากจิตเป็นผู้คิดค้นขึ้นมาทั้งสิ้น

2) มีอำนาจด้วยตนเอง คือ จิตสามารถทำบุญ ทำบาป ทำสมาธิถึงขั้นได้ฌาน สามารถทำลายกิเลสที่เป็นเหตุให้มีการเวียนว่ายตายเกิดได้

3) มีอำนาจด้วยตนเอง คือ จิตสามารถทำบุญ ทำบาป ทำสมาธิถึงขั้นได้ฌาน สามารถทำลายกิเลสที่เป็นเหตุให้มีการเวียนว่ายตายเกิดได้

4) มีอำนาจในการรักษาผลของกรรม คือ ผลของกรรมทั้งหลายทั้งดีและชั่ว ที่ได้กระทำลงไปแล้ว แม้จะนานเท่าใด ย่อมติดตามให้ผลตลอดไป แม้จิตจะเกิดดับอยู่ตลอดเวลาก็ตาม แต่บาปบุญ ที่ทำไว้ และอนุสัยกิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในชั้นสันดานจะไม่สูญหายไป เพราะจิตดวงใหม่มีเหตุและปัจจัยมาจากจิตดวงเดิม และจิตดวงใหม่ที่เกิดขึ้น ก็จะเป็นเหตุและปัจจัยให้แก่จิตดวงต่อ ๆ ไปเพื่อสืบต่อผลของบาป บุญ และกิเลสที่สั่งสมไว้ไป จนกว่าจะสิ้นกิเลส

5) มีอำนาจในการสั่งสมสันดานของตนเอง คือ การกระทำใด ๆ หากกระทำอยู่บ่อย ๆ ก็จะฝังในจิตติดเป็นนิสัยสันดาน และคิดจะทำเช่นนั้นเรื่อยไป

6) มีอำนาจในการรับอารมณ์ต่าง ๆ คือ จิตสามารถรับรู้รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และการนึกคิดต่างๆ ที่ปรากฏทางตา หู จมูก ลิ้น กายและใจ ไม่ว่าจะเป็นอารมณ์ที่ผ่านมาแล้ว อารมณ์ที่ยังไม่เกิดขึ้น หรืออารมณ์ที่เป็นปัจจุบันได้ทั้งสิ้น

สรุปได้ว่า พุทธจิตวิทยาในพระอภิธรรมปิฎก ทำให้ทราบว่า จิตเป็นธรรมชาติที่รับรู้อารมณ์ไม่สามารถมองเห็น สัมผัสด้วยกาย ไม่มีรูปร่าง แต่เป็นสิ่งที่มียุ่จริง และ จิตเป็นสังขตธรรม คือ เป็นธรรมชาติที่ถูกปรุงแต่งโดยอำนาจแห่งปัจจัย มีอารมณ์ปัจจัย อนันตรปัจจัย เป็นต้น จิตจึงมีภาวะที่เป็นสามัญลักษณะ หรือ ไตรลักษณ์ ต้องอาศัยเหตุ และปัจจัยต่าง ๆ เกิดขึ้น ตั้งอยู่แล้วก็ดับไปชั่วเสี้ยวเดียว จึงมีอาการเกิด-ดับ สืบต่อเนื่องกันเป็นสาย มีการรับรู้อารมณ์ตามทวารต่าง ๆ ได้แก่ เห็น ได้ยิน ได้กลิ่น รู้รส รู้สัมผัสถูกต้องทางกายและรู้คิดนึก จดจำปรุงแต่ง สังสม และนำไปเกิดในภพ จิตที่เกิดแต่ละครั้งหรือขณะ จะรับอารมณ์ได้เพียงอย่างเดียว แต่เพราะจิตเกิด และดับสลับกันเร็วมาก จึงทำให้เราแยกไม่ออก สถานที่เกิดของจิตมี 6 แห่ง ตามอวัยวะที่ใช้ในการรับรู้อารมณ์ต่าง ๆ ดังนั้น จิตและวิญญาณ จึงใช้แทนกันได้ หมายความว่าถึงสิ่งเดียวกัน คือ สิ่งที่ทำหน้าที่รับรู้อารมณ์ต่าง ๆ ที่ผ่านเข้ามาทางอวัยวะคือ ตา หู จมูก ลิ้น ประสาทกายและใจ ทั้งนี้จิตจะเปลี่ยนแปลงไปตามสิ่งที่เข้ามาเจือปนต่างๆ เรียกว่าเจตสิก ซึ่งมีความเกี่ยวเนื่องกัน เจตสิกจะเกิดขึ้นไม่ได้ ถ้าไม่มีจิต แต่จิตยังคงอยู่ได้ ถึงแม้จะไม่มีเจตสิกมาประกอบ ซึ่งได้มีการกล่าวถึงเจตสิกในช่วงต้นไว้ว่า เกิดพร้อมกับจิต ดับพร้อมกับจิต มีอารมณ์เดียวกับจิต อาศัยวัตถุเดียวกับจิตการเกิดและดับของจิตจึงเป็นสิ่งที่ยากที่จะรู้เท่าทันได้ ต้องอาศัยการฝึกสติจนชำนาญ

6. คุณค่าของพุทธจิตวิทยาในพระอภิธรรมปิฎกที่มีต่อตนเอง

1. การศึกษาเรื่องจิตในพระอภิธรรม ทำให้รู้ตามหลักแห่งพุทธธรรม คือ แก่นแท้ของพุทธศาสนา ได้แก่ อริยสัจสี่ ซึ่งเน้นการใช้สติปัญญาในการแก้ทุกข์และปัญหา ตั้งแต่ขั้นต่ำจนถึงขั้นสูงสุด การดูแลรักษา แก่ไข คัมภีร์ครองรักษาจิตใจหรือฝึกอบรมจิตใจ เป็นหน้าที่ของจิตใจที่จะต้องบริหารอยู่ตลอดไป ทั้งเมื่อบริหารจิตใจของตนให้ดีขึ้นแล้ว ก็อาจบริหารคนอื่นหรือกิจการทั้งปวงให้ดีขึ้นด้วย

2. การศึกษาเรื่องจิตในพระอภิธรรม ทำให้ทราบถึงธรรมชาติการทำงานของกายและใจ ซึ่งเป็นธรรมชาติที่มีอยู่ในตัวเราและสัตว์ทั้งหลาย ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องจิต (วิญญาณ) และเจตสิก เรื่องอำนาจจิต เรื่องวิถิจิต เรื่องกรรมและการส่งผลของกรรม เรื่องการเวียนว่ายตายเกิด เรื่องสัตว์ในภพภูมิต่างๆ และกลไกการทำงานของกิเลส ทำให้รู้ว่าชีวิตของเราในชาติปัจจุบันนี้ มาจากไหน และมาได้อย่างไร มีอะไรเป็นเหตุมีอะไรเป็นปัจจัย เมื่อได้คำตอบชัดเจนดีแล้ว ก็จะรู้ว่าตายแล้วไปไหน และไปได้อย่างไร อะไรเป็นตัวเชื่อมโยงระหว่างชาตินี้กับชาติหน้า ทำให้หมดความสงสัยแล้วเกิดอีกหรือไม่ นรก สวรรค์ มีจริงไหม ทำให้มีความเข้าใจเรื่องกรรม และการส่งผลของกรรม (วิบาก) อย่างละเอียด

3. การศึกษาเรื่องจิตในพระอภิธรรมเป็นปรมัตถธรรมคือ สภาวะธรรมอันจริงแท้ตามธรรมชาติ ทำให้เห็นว่าทุกสิ่งไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล คงมีแต่สภาวะธรรมคือ จิต เจตสิก รูป ที่วนเวียนอยู่ในความเกิด แก่ เจ็บ ตาย โดยอาศัยเหตุอาศัยปัจจัยอุดหนุนซึ่งกันและกัน เกิดขึ้นแล้วก็ดับไป โดยไม่รู้จักจบจักสิ้น แม้ใครจะรู้หรือไม่รู้จักตาม สภาวะธรรมทั้ง 3 นี้ก็ทำงานอยู่เช่นนี้ สภาวะธรรมหรือธรรมชาติ

เหล่านี้ มิใช่เกิดขึ้นจากพระผู้เป็นเจ้า พระพรหมพระอินทร์หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ใด ๆ เป็นผู้บันดาลหรือเป็นผู้สร้าง แต่สภาวะธรรมเหล่านี้เป็นผลอันเกิดมาจากเหตุ คือ กิเลสตัณหานั่นเองที่ เป็นผู้สร้าง

4. การศึกษาเรื่องจิตในพระอภิธรรม ทำให้เข้าใจคำสอนที่มีคุณค่าสูงสุดในพระพุทธศาสนา คือ การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามแนวทางมหาสติปัฏฐาน 4 เพื่อให้เห็นว่า จิต เจตสิก และรูปธรรม มีสภาพไม่เที่ยง ทยอยไม่ได้ ไม่ใช่ตัวตน บังคับบัญชาไม่ได้ มีการเกิดดับ เกิดดับตลอด หาแก่นสาร ตัวตน เจ้าของไม่ได้ นำไปสู่ การประหาณกิเลสและเข้าถึงพระนิพพานได้ในที่สุด ส่วนการทำทาน รักษา ศีลและการทำสมาธิ เป็นเหตุให้ต้องเกิดมารับผลของกุศลเหล่านั้นอีก เรียกว่า “วิภูฏคามินีกุศล” เพราะ กุศลชนิดนี้ยังไม่ทำให้พ้นไปจากการเวียนว่ายตายเกิด

5. การศึกษาเรื่องจิตในพระอภิธรรม จะทำให้เข้าใจเรื่องอารมณ์ของวิปัสสนา ซึ่งต้องใช้ นามธรรม (จิต + เจตสิก) และรูปปรมาณเป็นอารมณ์ เมื่อกำหนดรู้อารมณ์ในการปฏิบัติวิปัสสนา กรรมฐานได้ถูกต้อง การปฏิบัติก็ย่อมได้ผลตามที่ต้องการ

6. การศึกษาเรื่องจิตในพระอภิธรรม ทำให้เข้าใจสภาวะธรรมอันเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดในพระพุทธ ศาสนาคือ พระนิพพาน ซึ่งเป็นธรรมชาติที่ปราศจากกิเลสตัณหา เป็นธรรมชาติที่ดับทุกข์โดยสิ้นเชิงและเป็นธรรมชาติที่พ้นจาก จิต เจตสิก รูป พระนิพพาน หมายถึง ความหลุดพ้นจากกิเลสตัณหา ผู้ที่ปราศจากกิเลสตัณหาแล้วนั้น เมื่อหมดอายุขัยก็จะเป็นการสืบต่อของ จิต + เจตสิก และรูปอีกต่อไป ไม่มีการสืบต่อภพชาติ หยุดการเวียนว่ายตายเกิด พ้นจากทุกข์ทั้งปวงโดยสิ้นเชิง

7. การศึกษาเรื่องจิตในพระอภิธรรม ทำให้เข้าถึงแก่นของพระพุทธศาสนาเพราะการเข้าถึง คำสอนในพระอภิธรรมเท่ากับเข้าถึงพระปัญญาคุณของพระพุทธองค์อย่างแท้จริง เนื่องจากพระ อภิธรรมเกิดจากพระสัพพัญญุตญาณ ทำให้สามารถยกระดับจิตเข้าสู่มรรคผลได้ หรืออย่างน้อยก็เป็น วิสัยปัจจัยต่อไป

7. คุณค่าพุทธจิตวิทยาในพระอภิธรรมปิฎกที่มีต่อสังคม

7.1 คุณค่าต่อสังคมระดับชุมชน การศึกษาเรื่องจิตในพระอภิธรรม ทำให้จิตใจของ พุทธศาสนิกชนที่ประกอบด้วยความศรัทธา เกิดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง เรียกว่า สัมมาทิฐิ น้อม นำไปสู่การปฏิบัติ ทำให้ปราศจากการเบียดเบียนกัน เพราะแจ้งชัดในบาป บุญ คุณ โทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ ตั้งอยู่ในระเบียบวินัยก่อให้เกิดสันติภาพต่อกัน มีคุณภาพชีวิตที่ดีเอื้อเพื่อ เกื้อกูลกัน เพราะเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

7.2 คุณค่าต่อสังคมระดับประเทศชาติ การศึกษาเรื่องจิตในพระอภิธรรม ทำให้คนสามารถ ฝึกฝนพัฒนาตนเองให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกายและจิตใจ รู้สภาวะธรรมตามความเป็นจริง ทำลาย ความเห็นแก่ตัว มีเมตตา กรุณา สงเคราะห์ จึงช่วยเหลือชุมชน สังคมให้ประเทศชาติ มีการพัฒนาไป ในทางที่ดี ก่อให้เกิดความอบอุ่น สามัคคี มีความสงบสุขปราศจากความขัดแย้ง ยังความเจริญให้แก่ ประเทศชาติ

7.3 คุณค่าต่อสังคมระดับโลก การศึกษาเรื่องจิตในพระอภิธรรม มีบทบาทต่อสังคมในระดับ โลกเพราะการฝึกฝนอบรมพัฒนาจิตจนเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เกิดเมตตาและมีเจตจำนงที่จะมีส่วนร่วม สร้างสรรค์และพัฒนาสังคมโดยมีปัญญาความรู้จริงว่า สิ่งทั้งหลายที่สัมพันธ์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ไม่มี

พรมแดน ไม่จำกัดแบ่งพวก ไม่มีตัวตน เราเขา อันเป็นความจริงสากล ทำให้มนุษย์สร้างชุมชนที่เชื่อมต่อเข้ามารวมกันได้และเป็นสังคมแห่งโลกที่มีสันติภาพอย่างแท้จริง

8. เปรียบเทียบหลักจิตวิทยาสากลกับหลักพุทธจิตวิทยาในพระอภิธรรมปิฎก

หลักของจิตวิทยาสากล ได้กล่าวว่า การทำงานตามหน้าที่ของจิต (Functionalism) : William James : บิดากลุ่มชีวจิตวิทยาและเชิงรู้คิดสนใจศึกษาการทำงานตามหน้าที่ของจิต โดยการทำงานของจิตเป็นภาวะที่ไม่หยุดอยู่กับที่ และมีการปรับตัวกับสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ยังเชื่อว่ากระบวนการทางจิตไม่สามารถแยกออกจากการทำงานของสมอง การรับรู้ของจิต (Gestalt Approach) : Max Wertheimer, Wolfgang Kohler, Kurt Koffka แนวคิดนี้สนใจว่ามนุษย์รับรู้อะไรมากกว่าความเป็นจริงของสิ่งที่เขารับรู้คืออะไร ภาวะที่เหมือนไฟฟ้าเคลื่อนไหวได้ เรียกว่า Phi phenomenon และพฤติกรรมนิยม (Behavioral Approach) : John B. Watson เป็นการศึกษาพฤติกรรมที่สังเกตเห็นได้ชัดเจน วิธีการศึกษา Objective Study ขยายแนวคิดจนเป็น Behavioral Approach สมัยใหม่ (สุรวุฒน์ เสรีวิวัฒนา, 2555 : 48)

8.1 พื้นฐานทางชีววิทยากับพฤติกรรม พฤติกรรมสามารถแบ่งเป็น 2 แบบ คือ Special pattern เป็นพฤติกรรมที่เกิดจากการทำงานของร่างกายหลายส่วนร่วมกัน เช่น นิ้วเวลาถือของ Temporal pattern เป็นพฤติกรรมที่เกิดจากการทำงานของร่างกายต่อเนื่องกัน เช่น มือยื่นไปหยิบพร้อมตาที่มอง

8.1.1 พฤติกรรมการปรับตัว เป็นการตอบสนองความต้องการของมนุษย์ โดยแบ่งความต้องการเป็น 2 รูปแบบ คือ อวัยวะที่ใช้ในการปรับตัวแบ่งตามหน้าที่เป็น 2 กลุ่ม Organs of Maintenance : มีหน้าที่คอยรักษาสุขภาพ และการเจริญเติบโต เช่น หัวใจ หลอดเลือด ปอด ตับ Organs of Adjustment : มีหน้าที่เอาชนะอุปสรรคจากสภาพแวดล้อม เช่น กล้ามเนื้อ ไคโรกระดูก

8.1.2 การทำงานของระบบประสาทกับพฤติกรรม Sensory-Motor Arc : เกิดปฏิกิริยาต่อเนื่องเป็นลูกโซ่ ประกอบด้วย 5 ส่วน คือ Receptors : อวัยวะรับความรู้สึก ซึ่งทำหน้าที่รับความรู้สึกจากสิ่งแวดล้อมภายนอก (Exteroceptor) Connector : ศูนย์ประมวลผล เป็นหน่วยที่อยู่ระหว่างอวัยวะรับความรู้สึก และอวัยวะที่ตอบสนอง ได้แก่ ระบบประสาท เส้นประสาทรับความรู้สึก เส้นประสาทสั่งงาน Effectors : อวัยวะที่ใช้ในการตอบสนอง ได้แก่ กล้ามเนื้อ Neuron/Nerve cell : เซลล์ประสาท ประกอบด้วย cell body และ Never fiber กระแสประสาท กระแสประสาทไม่ใช่กระแสไฟฟ้า แต่เป็นปฏิกิริยาเคมี รอยต่อระหว่างเส้นประสาท

การทำงานของระบบประสาท แบ่งตามหน้าที่ ได้ 2 กลุ่ม คือ

- 1) ระบบประสาทส่วนกลาง (Central Nervous System) ได้แก่ Brain และ Spinal Cord
- 2) ระบบประสาทอิสระ (Autonomic Nervous System) คือ Sympathetic ทำงานตอบสนองกรณีฉุกเฉิน และ Parasympathetic จะทำงานในภาวะสงบ ไขสันหลัง : ประกอบด้วย เซลล์ประสาทจำนวนมาก มีลักษณะเป็นแท่งยาวอยู่ในกระดูกสันหลังมีหน้าที่ 2 อย่าง คือ เป็นศูนย์กลางของปฏิกิริยารีเฟล็กซ์ (Reflex action) ซึ่งเป็นการตอบสนองที่ไม่อยู่ภายใต้คำสั่งของสมองเป็นทางผ่านของกระแสประสาทขึ้น และลงจากสมองระบบการกระจายของไขสันหลังกระแสประสาทจากเส้นประสาทรับความรู้สึกเพียงเส้นเดียวสามารถกระจายไปยังกล้ามเนื้อต่างๆ ได้เป็นผลให้เกิดการตอบสนองอย่างมากมาย เรียกว่า Divergence

ถ้ากระแสประสาทจากเส้นประสาทรับความรู้สึกหลายๆ เส้น สามารถรวมกันตอบสนองเป็น
อย่างเดียวเรียกว่า Convergence สมอง (Brain) สามารถแบ่งเป็น 3 ส่วน ได้แก่ (เดิมศักดิ์ คพวนิช,
2556 : 12)

1) **สมองส่วนหลัง (Hind Brain)** Reticular formation : มีหน้าที่ควบคุมการตื่น กรอง
ข่าว และตั้งสมาธิได้ Pons : มีหน้าที่ควบคุมกล้ามเนื้อ เช่น แสดงสีหน้า และทักษะการใช้มือ
Medulla : ควบคุมการหายใจ การกลืน อาเจียน การเต้นของหัวใจ การหด-ขยายตัวหลอดเลือด
Cerebellum : สมองเล็ก ประสานงานเกี่ยวกับการเคลื่อนไหว การทรงตัว และงานละเอียด

2) **สมองส่วนกลาง (Midbrain)** : เชื่อมไขสันหลังกับสมองส่วนหน้า ประสานงานเกี่ยวกับ
การมองเห็น การเคลื่อนไหวของลูกตา

3) **สมองส่วนหน้า (Forebrain) Thalamus** : ควบคุมและประสานงานเกี่ยวกับอารมณ์
Hypothalamus : เป็นศูนย์กลางปรับอุณหภูมิของร่างกาย ความอยากอาหาร ระบายน้ำ ความดัน
โลหิต การหลับ พฤติกรรมทางอารมณ์ และควบคุมการทำงานของต่อมไร้ท่อ Cerebrum : สมองใหญ่
ควบคุมพฤติกรรม การเรียนรู้ ความฉลาด ความจำ การรับรู้ความรู้สึกเปลือกสมอง : มีร่องลึก 2 ร่อง คือ
Central fissure อยู่ด้านบน ส่วน Lateral fissure อยู่ด้านข้างทำให้แบ่งเปลือกสมองออกเป็นส่วนๆ
ดังนี้ Frontal lobe : ช่วยควบคุมการมีเหตุผล วางแผน อารมณ์ การพูด Parietal lobe : แพล
สัญญาณความรู้สึก และประมวลข่าว Occipital lobe : การมองเห็น Temporal lobe : การได้ยิน
ควบคุมการเรียนรู้ ความจำ ภาษา อารมณ์ หน้าที่และตำแหน่งบนเปลือกสมอง Somatosensory
cortex : บริเวณรับความรู้สึก Motor cortex : การเคลื่อนไหว Visual cortex : การมองเห็น
Auditory cortex : การได้ยิน การจำแนกเสียง Speech cortex : การพูด Association
cortex : การเรียนรู้ การจำ การคิด มีเหตุผล บุคลิกภาพ พฤติกรรมผิดปกติเนื่องจากสมองความ
ผิดปกติทางร่างกาย Alzheimer's Disease : สมองเสื่อม เนื่องจากเซลล์ประสาทส่วนที่ทำหน้าที่คิด
และจำสูญเสียไป Parkinson's Disease : อาการสั่นของกล้ามเนื้อ เนื่องจากกลุ่มเซลล์บริเวณก้าน
สมองและ Reticular formation ถูกทำลาย ความผิดปกติทางจิตใจ เช่น Schizophrenia ระบบต่อม
ไม่มีท่อ (Endocrine System) มี 7 ต่อม คือ ต่อมใต้สมอง (The Pituitary Gland) : Growth
Hormone ต่อมไธรอยด์ (The Thyroid Gland) : Thyroxine Hormone ควบคุมอัตราการเกิดเมตาโบ
ลิซึม ความฉลาด ต่อมเหนือไต (The Adrenal Gland) : ควบคุมการหลั่งฮอรโมน คือ Adrenaline
และ Noradrenaline ต่อมเพศ (The Gonads) : สร้างฮอรโมนเพศไปควบคุมการเจริญเติบโต/
พฤติกรรม และผลิตเซลล์สืบพันธุ์ ต่อมพาราไธรอยด์ (Parathyroid Gland) : ควบคุมเมตาโบลิซึมของ
แคลเซียม และฟอสฟอรัส ตับอ่อน (Pancreas) : ผลิตน้ำย่อย อินซูลิน กลูคาگون ต่อมไพเนียล
(Pineal Gland) : ทำหน้าที่ควบคุมจังหวะการหลับ/ตื่น อารมณ์ และระบบสืบพันธุ์

8.1.3 **พฤติกรรม = กรรมพันธุ์ + สภาพแวดล้อม + เวลา** พฤติกรรมผิดปกติอันเนื่องจาก
กรรมพันธุ์ จำนวนโครโมโซมเพศผิดปกติ Klinefelter's Syndrome : 44XXY (47) โครโมโซมเพศเกินมา
1 แท่ง โดยอวัยวะภายนอกเป็นเพศชาย เต้านมโต การทำงานของต่อมภายในเป็นเพศหญิง เป็นหมัน
Turner's Syndrome : 44XO (45) โครโมโซมเพศหายไป 1 แท่ง เป็นเพศหญิง เตี้ย คอสั้นและเป็นปึก
เต้านมเล็ก ไม่มีประจำเดือน และเป็นหมัน Triple-X Syndrome : 44XXX (47) โครโมโซม X เกินมา
1 แท่ง ลักษณะเหมือนหญิงปกติ แต่การทำงานของเพศผิดปกติ รังไข่ไม่เจริญ เป็นหมัน ปัญญาอ่อน
Jacob's Syndrome : 44XYY (47) / Double Y Syndrome ลักษณะผู้ชาย สูงใหญ่ โมโหง่าย

รุนแรง เป็นภัยต่อสังคม จำนวนโครโมโซมร่างกายผิดปกติ Down's Syndrome : โครโมโซมแท่งที่ 21 เกินมา 1 แท่ง ทำให้ปัญญาอ่อน สมอเล็ก หน้าแบน Edward's Syndrome : โครโมโซมแท่งที่ 18 เกินมา 1 แท่ง น้ำหนักตัวต่ำ ศีรษะเล็ก หน้าใหญ่ การผิดปกติของยีน Phenylketonuria : ปัญญาอ่อน ระดับสติปัญญาต่ำ เนื่องจากเอนไซม์ Phenylalanine hydroxylase ขาดหายไป Tay-Sachs Disease : เนื่องจากขาดเอนไซม์ที่จะทำให้สารเคมีชื่อ GM₂ ganglioside แตกตัว ทำลายเซลล์ประสาท ทำให้เด็ก มักตายก่อนอายุ 5 ขวบ ลักษณะกรรมพันธุ์ตาดูมืด Red-Green Color Blind : ตาบอดสีเขียวแดง Hemophilia : มีแผลแล้วเลือดไหลไม่หยุด Hypertrichosis of the ears : ขนใบหูยาว

8.1.4 สภาพแวดล้อมกับพฤติกรรม โภชนาการของแม่ (maternal nutrition) สุขภาพของแม่ (maternal health) ต่อมาไร้อาการผิดปกติ การเกิดโรคหัดเยอรมัน : ทำให้หูหนวก ตาบอด ซิฟิลิส : เด็กปากแหว่ง เพดานโหว่ โรคเรื้อรัง : เด็กขาดสารอาหาร วัณโรค เบาหวาน สารเคมีที่แม่ได้รับ ยาควินิน : เด็กหูหนวก เพราะไปมีผลต่อหูชั้นใน ยาทาลิดโอมัล : เด็กแขนขาถูก มือเท้าไม่เป็นรูปร่างรังสี (Radiation) : หัวเล็ก ตัวสั้น กระดูกเชื่อมติดเป็นแผ่นเดียว อารมณ์ของแม่ (maternal emotion)

8.2 การเจริญเติบโต พัฒนาการ และวุฒิภาวะ ระดับพัฒนาการ = กรรมพันธุ์ x สภาพแวดล้อม x เวลา วุฒิภาวะ : กระบวนการที่ทำให้ส่วนต่างๆ ของอินทรีย์พัฒนาเต็มที่

8.2.1 พัฒนาการของอวัยวะ แบ่งระยะของไข่ที่รับการผสมเป็น ระยะที่ 1 Period of Ovum : ปฏิสนธิ- 2 สัปดาห์แรก และเซลล์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นมีลักษณะเหมือนตัวมันเอง ระยะที่ 2 Period of the Embryo : ระยะ 2 สัปดาห์ – เดือนที่ 2 โดยเซลล์แบ่งเป็น 3 ชั้น ใน 6 สัปดาห์ คือ เนื้อเยื่อชั้นใน (Endoderm) เช่น เยื่อบุกระเพาะอาหาร ตับ ปอด ต่อมธัยรอยด์ เนื้อเยื่อชั้นกลาง (Mesoderm) เช่น กล้ามเนื้อ กระดูกฟัน เลือด ไตเนื้อเยื่อชั้นนอก (Ectoderm) เช่น ขนและเล็บ ต่อมเหงื่อ สมอ ไขสันหลัง เลนส์ตา ระยะที่ 3 Period of Fetus : เดือนที่ 2 – เดือนที่ 7

8.2.2 พัฒนาการของระบบประสาท อวัยวะที่พัฒนาช้าที่สุด คือ ระบบประสาทและต่อมเอ็นโดไครน์ (endocrine) เปลือกสมองส่วนหน้า (cerebral cortex) ที่จำเป็นสำหรับการเรียนรู้เป็นส่วนที่เจริญช้า

8.2.3 วุฒิภาวะของพฤติกรรม (Maturation of Behavior) : นักจิตวิทยาทำการทดลองเพื่อดูบทบาทของวุฒิ ภาวะที่มีต่อพฤติกรรม ซึ่งแยกศึกษาดังนี้ คือ จำกัดการฝึกฝนเพื่อให้โอกาสเรียนรู้ น้อยที่สุด ให้การฝึกฝนเพื่อให้โอกาสเรียนรู้มากที่สุด เปรียบเทียบสัตว์ต่างชนิดกัน (species) ซึ่งมีระยะเวลาของวุฒิภาวะแตกต่างกัน

8.2.4 วุฒิภาวะกับการเรียนรู้ (Maturation and Learning) พฤติกรรมบางอย่างเกิดขึ้นโดยไม่ได้รับการฝึกฝน หรือฝึกฝนเล็กน้อย เมื่อพัฒนายังไม่ถึงวุฒิภาวะ การฝึกฝนก็ไม่เกิดผล หรือให้ผลเล็กน้อยความแตกต่างในเรื่องกรรมพันธุ์จะเป็นขีดจำกัดของวุฒิภาวะ

8.2.5 พัฒนาการของอวัยวะรับรู้ความรู้สึก และการเคลื่อนไหว ความรู้สึกเกี่ยวกับการสัมผัส และอุณหภูมิจะพัฒนามาค่อนข้างดี เมื่อคลอดออกมา ความรู้สึกเจ็บปวดยังพัฒนาไม่ค่อนดี จนกว่าจะเป็นเวลา 2-3 สัปดาห์ต่อมาทางด้านการได้ยินและการเห็นภาพ เด็กรับรู้ความแตกต่างกับเสียงที่ได้เมื่ออายุประมาณ 1-5 วัน

8.2.6 ลำดับพัฒนาการเคลื่อนไหว : การหยิบหรือจับสิ่งของ (Pretension) เมื่อมีของวางตรงหน้า เด็กจะยื่นแขนปิดไปมา และอายุประมาณ 4 เดือน แขนจึงจะยื่นไปถึงวัตถุได้

8.2.7 พัฒนาการของการใช้ภาษา : การเปล่งเสียงในระยะแรกของการมีชีวิต ความเข้าใจ การแสดงท่าทาง และการใช้คำปัจจัยในการพัฒนาการใช้ภาษา : สติปัญญา เพศ และสภาพแวดล้อม ทางสังคม ทฤษฎีการเรียนรู้ภาษา ทฤษฎีการเรียนรู้ภาษาเป็นสิ่งที่เรียนรู้ได้ ทฤษฎีการเรียนรู้ภาษาเป็น สิ่งที่ได้รับการถ่ายทอดมา ทฤษฎีการเรียนรู้ภาษาที่เกิดจากการรู้คิด

8.3 การพัฒนาทางสติปัญญา : เพียเจต์ มี 5 ขั้น คือ Sensorimotor Operation (0-2 ปี) : ไม่สามารถแยกตัวเองออกจากสิ่งแวดล้อมได้ เริ่มคิด จินตนาการ Preconceptual Thought (2-4 ปี) : วัตถุเริ่มมีความหมายแทนของอย่างอื่นได้ Intuitive Thought (4-7 ปี) : Egocentric มีการจัด กลุ่มสิ่งของ Concrete Operation (7-11 ปี) : คิดเป็นรูปธรรม เข้าใจการเปลี่ยนแปลงได้ Formal Operation (11 ปีขึ้นไป) : คิดรวบยอด เหตุผล นามธรรม แรงจูงใจ มี 2 ได้แก่ **ความต้องการทางกาย** แรงขับความกระหาย แรงขับความหิว แรงขับทางเพศ และ **ความต้องการทางจิต** ความอยากรู้อยาก เห็น (Curiosity Motives) (Wayne Viney, 1993 : 356)

ความต้องการของเมอร์เรย์ มี 28 ชนิด สัญชาตญาณ ชิกมันด์ ฟรอยด์ วิเคราะห์จิตมนุษย์ เป็น 3 ส่วน คือ Id เป็นจิตใต้สำนึกอยู่ภายในอิทธิพลของสัญชาตญาณชีวิตและสัญชาตญาณความ ตาย

Ego เป็นจิตสำนึก เป็นจิตที่มีเหตุผล และมีขีดจำกัดความสามารถในการตอบสนองของ Id Super ego หรือ มโนธรรมประจำใจ ซึ่งได้ถูกอบรมสั่งสอนมาจากสังคมทำในสิ่งที่ดี ที่ ถูกต้องในสังคม

Mc Clelland สรุปความต้องการทางจิต มี 3 อย่าง คือ ความต้องการอำนาจ (Power Need) ความต้องการเป็นที่ชอบพอ (Affiliation Need) ความต้องการความสำเร็จ (Achievement Need) ความต้องการตามลำดับขั้นของมาสโลว์ (Needs Hierarchy) ความต้องการด้านสรีระ (Physiological Needs) ความต้องการความมั่นคงปลอดภัย (Safety Needs) ความต้องการความรัก หรือสังคม (Belongingness or Social Needs) ความต้องการความนิยมนับถือในตนเอง (Esteem Needs) ความต้องการพัฒนาศักยภาพของตน (Self-Actualization)

ทฤษฎีการเสริมแรง (Theory of Reinforcement) ของ สกินเนอร์ตัวเสริมแรง คือ สิ่งที่ทำให้พฤติกรรมหนึ่ง ๆ เกิดบ่อยครั้งมากขึ้นการเสริมแรง คือ การให้ตัวเสริมแรงต่อพฤติกรรมปรารถนา เมื่อกล่าวถึง แนวคิดของจิตวิทยาผ่านตัวตน (Transpersonal Psychology) นี้เป็นจิตวิทยาสาขาที่ ขยายออกไปจากแนวคิดจารีตที่มีอยู่เดิม ในระบบและกฎเกณฑ์ มาเพิ่มเติมในมิติจิตวิญญาณ (spiritual dimension) ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับคุณงามความดี เป็นความรู้สึกพิเศษ หรือมิติที่เป็นประสบการณ์ทาง จิตที่อาจดูเหมือนจริงต่างๆ ที่จิตวิทยาแนวจารีตปฏิเสธ เช่น ประสบการณ์ของหมอผี หรือคนทรงเจ้าซึ่ง รोजер เวลส์ (Roger Walsh) นักวิชาการสหสาขา ที่เป็นทั้งจิตแพทย์ นักปรัชญา และนักมานุษยวิทยา เสนอว่าจิตวิทยาแนวจิตจารีตมีความจำกัดทั้งในด้านของความเชื่อเชิงทฤษฎีและความจำกัดในรูปแบบ ของการวิจัย ทำให้คำถามในการศึกษาทางจิตวิทยาจึงมุ่งไปที่วิธีการมากกว่าที่จะพิจารณาตรงที่ปัญหา ทางจิตใจทั้งหลายที่เกิดขึ้นในมนุษย์ ทั้งนี้ ด้วยเหตุที่ความเชื่อและรูปแบบของจิตวิทยาเชิงจารีตนั้นมี ลักษณะเป็นวัตถุนิยม กฎและระเบียบของจิตวิทยาจึงเน้นภาวะเชิงประจักษ์ ซึ่งคือการวัดและการ วิเคราะห์เชิงปริมาณ เช่น จำนวนตัวเลขที่นับได้ ตำแหน่งที่สามารถกำหนดได้ หรือการเคลื่อนที่ที่ กำหนดอัตราความเร่งได้ แต่ในส่วนที่เป็นอัตวิสัย ที่เป็นอารมณ์ ความรู้สึก และการหยั่งรู้ นั้น ตัวแปร เหล่านี้ถูกมองว่าเป็นส่วนที่ไม่อาจพิสูจน์ให้เป็นจริงเชิงประจักษ์ (Roger Walsh, 1992 : 20-26)

ในการบอกความแน่นอนผ่านการสังเกตจากภายนอกได้ชัดเจน อย่างไรก็ตาม ความสนใจที่จะศึกษาปัญหาจิตใจมนุษย์เชิงอัตวิสัยนี้ ไม่ได้ถูกละทิ้งโดยสิ้นเชิง การเสนอการวิจัยในปัญหาทางจิตลักษณะอัตวิสัยต่างๆ นี้ วิลเลียม เจมส์ เป็นบุคคลแรกที่เสนอให้ยอมรับประสบการณ์ที่ลึกลับเหล่านี้ว่า น่าจะเป็นไปได้ในการศึกษา เพื่อเรียนรู้กระบวนการทางจิตของผู้ที่มีความสามารถพิเศษนั้น ซึ่งเป็นมิติอื่น ที่นอกเหนือความสามารถของบุคคลทั่วไปจะรับรู้ได้ ในลักษณะประสบการณ์เชิงประจักษ์ที่คนทั่วไปสามารถรับรู้ได้อย่างเดียวกัน คำว่าจิตวิทยาผ่านตัวตน (Transpersonal Psychology) มีรากศัพท์มาจากคำภาษาละติน trans แปลว่าเหนือ หรือผ่าน (beyond, through) และ คำว่า persona แปลว่า หน้ากาก(mask, façade) ซึ่งเมื่อแปลรวมความหมายแล้ว จิตวิทยาเหนือตนหมายความว่า การข้ามผ่านหรือข้ามผ่านของอัตลักษณ์ของบุคคลหรือตัวตนของคนๆ นั้นออกไป ตัวตน (self) เป็นความหมายเชิงสัญลักษณ์ และรวมทั้งในแง่ชีวภาพของร่างกาย ในหน้าตา รูปร่าง ลักษณะที่เป็นอยู่ของบุคคล และในแง่ของภาพลักษณ์ในจิตใจที่ถูกพัฒนาจากสิ่งแวดล้อมมาตั้งแต่เด็ก (William Braud and Rosemarie Anderson, 1998 : 21)

8.4 กลุ่มจิตวิทยาผ่านตัวตน

ด้วยเหตุผลนี้เอง จิตวิทยาผ่านตัวตน ตั้งอยู่บนความเชื่อเบื้องต้นว่า ความเจริญงอกงามทางร่างกาย อารมณ์ สติปัญญา และจิตตังคังเชิงคุณธรรม มีความเกี่ยวข้องซึ่งกันและกัน และพยายามที่จะเพิ่มการศึกษาในเรื่องความตระหนักในตนเอง (Awareness) หรือความมีความรู้สึกตัว หรือสติในการรับรู้ เพื่อศึกษาส่วนของจิตที่รู้สึกตัว ทั้งนี้เป็นการขยายประสบการณ์ของบุคคล เพื่อที่จะนำให้รู้วิธีที่จะผสมผสานความเป็นเนื้อเดียวกันกับประสบการณ์ต่างๆ ทุกสภาวะอย่างสมบูรณ์ตามความคิดของจิตวิทยาผ่านตัวตน เชื่อว่าการหยั่งรู้หรือการรับรู้ที่เกิดขึ้นเองในใจของบุคคล (Intuition) จินตนาการ (imagination) ประสบการณ์ที่เกิดขึ้นในขณะมีสติในระดับต่างๆ เช่น ขณะฝัน ขณะทำสมาธิ ขณะที่ได้รับสารกระตุ้นต่างๆ เป็นประสบการณ์ของมนุษย์ และควรได้รับการศึกษาพิจารณา กลุ่มนี้ได้พยายามที่จะพัฒนาทุกองค์ประกอบของบุคคลทั้งร่างกาย อารมณ์ ความคิด การหยั่งรู้ พลังลึกลับที่ซ่อนเร้นอยู่ในตัวบุคคล (ESP) และพลังจิต (psycho kineses) เป็นต้น ซึ่งวิธีการที่จิตวิทยาผ่านตัวตนใช้ศึกษา มักมีความหลากหลาย ได้แก่

8.4.1 การพัฒนาทางด้านร่างกาย ในรูปแบบของ การวิ่ง โยคะ การเต้นรำเชิงพิธีกรรม ศาสนา และการนวด วัตถุประสงค์ของการออกกำลังกายเพื่อให้คนมีสติในการรับรู้ร่างกายของตน และเพื่อช่วยให้คลายเครียด

8.4.2 การพัฒนาทางด้านอารมณ์ (emotion) ใช้เทคนิคของจิตบำบัด เช่น เทคนิคจิตบำบัดแบบเกสตัลท์ (Gestalt therapy) จิตสังเคราะห์ (Psycho synthesis) ของนักจิตวิทยาชาวอิตาลีเลียนซีอัสซาจิโอลี (Assagioli) หรือ การแสดงออกทางดนตรี และ ศิลปะ ไม่ว่าจะเป็นภาพบทกวี

8.4.3 การพัฒนาทางด้านจิตหรือความคิด (mental development) ในรูปแบบของสมาธิ การรับรู้การปฏิกิริยาสะท้อนกลับของร่างกาย (bio-feedback) การสวดมนต์ จนถึงการใช้โหราศาสตร์ ด้วยเหตุผลนี้เอง ในทุก ประสบการณ์ที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นคู่มือ การเปลี่ยนแปลงระดับจิตใจ การเปลี่ยนแปลงตนเอง สมาธิ การตระหนักรู้ในตนเอง ล้วนแล้วแต่เป็นเรื่องที่ยอมรับได้ และสามารถนำมาศึกษาได้อย่างเป็นระบบ อีกทั้งยังมีการผสมผสานทฤษฎีทางศาสตร์อื่น ๆ เช่น ศาสนา มานุษยวิทยา การแพทย์ สังคมศาสตร์ และปรัชญาสมัยใหม่ รวมทั้งศาสตร์ทางตะวันออก เช่น โยคะ ศิลปะแนวสร้างสรรค์ แนวคิดการบำบัดทั้งทางร่างกายและจิตใจ รวมเข้าด้วยกันวัตถุประสงค์เพื่อ

การเพิ่มขยายศักยภาพ และความงอกงามให้บุคคลออกไปโดยไม่มีเขตจำกัดด้วยวิธีการต่างๆ และในระดับต่าง ๆ ทั้งนี้ภาวะผ่านพ้นตัวตน ไม่ได้หมายความว่าปฏิเสธตัวตน (self) แต่ยังคงศึกษาทั้งภาวะที่มีตัวตน และการข้ามผ่านนั้นด้วย อีกทั้งไม่ใช่เป็นวิชาเทววิทยาแต่เพียงศึกษาประสบการณ์ศาสนา ในแง่ของกระบวนการทางจิตที่เกิดขึ้นเท่านั้น แนวคิดของจิตวิทยาผ่านตัวตนสะท้อนให้เห็นถึงแนวโน้มของจิตวิทยาตะวันตก ในการให้ความสำคัญต่อการรับรู้ทางใจ และองค์ประกอบทางจิตเพิ่มมากขึ้น ข้อโต้แย้งของกลุ่มนี้ จะถูกมองว่าการอธิบายแนวคิดของจิตวิทยาผ่านตัวตนยังขาดความชัดเจน และการวิจัยยังไม่มากพอ ทั้งนี้เพราะเพิ่งเริ่มก่อตั้งและรวมกลุ่มนักวิชาการที่มีความคิดเห็นคล้ายๆ กันขึ้นมา ถึงแม้จะมีวารสารเป็นของตนเอง หรือมีมหาวิทยาลัยที่เปิดสอนแนวคิดนี้โดยตรง หรืออยู่ในบางคณะของมหาวิทยาลัย สรุปว่าแนวคิดของกลุ่มจิตวิทยาผ่านตัวตน คือ 1) การศึกษาพฤติกรรมจิตในมิติที่หลากหลายกว่าเดิม ที่นอกเหนือไปจากพฤติกรรมทางกาย อารมณ์ ความรู้สึก และกระบวนการคิดทั้งหมด 2) วิธีการศึกษายังคงเน้นรูปแบบของการศึกษาแบบวิทยาศาสตร์ เพื่อค้นหาการอธิบายที่น่าเชื่อถือในทุกๆ ปรากฏการณ์ ทุกๆ มิติ ของมนุษย์อย่างเป็นระบบให้มากที่สุดแต่มีความหลากหลายในวิธีการศึกษาให้เหมาะสมกับประเด็นที่นำมาศึกษา ทั้งนี้เน้นการบรรลุวัตถุประสงค์ที่ศึกษาเป็นหลัก (Del Loewenthal and Robert Snell, 2003 : 12)

ในปัจจุบันนี้กลุ่มต่างๆ ทางจิตวิทยาได้สลายตัวไป และมีการรวมความคิดเข้าด้วยกันกลายมาเป็นพวก “เอกเคล็กติก” (Eclectic) คือผสมผสานหลายแนวความคิดเข้าด้วยกัน แม้แต่พวกพฤติกรรมนิยมขนาดนี้ก็ยังยอมรับแนวคิดพวกคอนนิตีฟเข้ามาแล้วเรียกว่า จิตวิทยาพฤติกรรมทางพุทธิปัญญา (Cognitive Behaviorism) แต่ก็ยังยึดถือเรื่องการวางเงื่อนไข การเรียนรู้ และผลกระทบของสิ่งแวดล้อม ขณะเดียวกันก็รวมความสนใจเรื่องมโนภาพความคาดหวังและการรับรู้ เข้ามาในการอธิบายพฤติกรรมมนุษย์

9. กระบวนการทางพุทธิจิตวิทยาในพระอภิธรรมปิฎก

กระบวนการศึกษาทางพุทธิจิตวิทยาในพระอภิธรรมปิฎก มีแนวปฏิบัติทั้งหมด 3 วิธีการ ได้แก่

1. **ความรู้ระดับประสาทสัมผัสหรือทัญญู** ซึ่งโดยทั่วไปในจิตวิทยาตะวันตกจะผ่านทางประสาทสัมผัสทั้ง 5 แต่ในพระอภิธรรมปิฎก มีเพิ่มเติมทางจิต (มโนทวาร) อีกทางหนึ่ง และเกิดขึ้นได้ทั้งมนุษย์และสัตว์โดยทั่วไป ความรู้ประเภทนี้ สามารถตรวจสอบด้วยระเบียบวิธีทางวิทยาศาสตร์ได้แม่นยำ หรือวิธีอุปนัย

2. **ความรู้ระดับประสบการณ์ทางจิตหรือญาณ** เป็นความรู้ที่อาศัยการคิดเชิงเหตุผลผ่านระบบความคิด เป็นความรู้ระดับวิชาการต่างๆ ในโลก ซึ่งเกิดขึ้นได้เฉพาะมนุษย์ อาจเป็นไปได้ว่าในสัตว์ชั้นสูงบางประเภท ก็มีความคิดเช่นนี้ สังเกตได้จากการทดลองของกลุ่มจิตวิทยาเกสตัท์ส ในลิงชิมแปนซีก็สามารถมีการคิดแบบหยั่งเห็น (insight) เพื่อแก้ปัญหาได้ การตรวจสอบความรู้ระดับนี้ จึงเป็นการศึกษาโดยใช้หลักตรรกศาสตร์ หรือนิรนัย การวิจัยเชิงคุณภาพหรือบรรพนิรนัยหรือการตีความ

3. **ความรู้ระดับเหนือประสบการณ์หรือโพธิญาณ** ที่ เป็นความรู้ที่ต้องรู้เห็น หรือประจักษ์แจ้งในตนเองเท่านั้น ซึ่งมีในมนุษย์เท่านั้น การตรวจสอบความรู้ระดับนี้ ค่อนข้างเป็นเชิงอัตนัยทั้งหมด อาจไม่สามารถทำให้เป็นเชิงประจักษ์ได้ หรือภาษาก็อาจสื่อสารไม่ได้ นอกจากผู้ที่เคยผ่านความรู้ระดับนี้

มาเท่านั้นที่จะสามารถตรวจสอบได้ อาจกล่าวได้ว่าความรู้ระดับนี้เป็นปรากฏการณ์วิทยาที่แท้จริง และแตกต่างจากปรากฏการณ์วิทยาที่กลุ่มจิตวิทยามนุษยนิยม และจิตวิทยาอัตถิภาวะนิยมอธิบาย เพราะแนวคิดที่เสนอให้ใส่ใจ หรือเก็บความเป็นส่วนตัวไว้ในการสังเกตปรากฏการณ์ต่างๆ นั้น เกิดในภาวะจริงได้ยาก ถึงอย่างไรก็มักมีความคิดเห็น ความเชื่อ โลกทัศน์ของบุคคลนั้นปะปนอยู่ด้วยเสมอ จึงไม่อาจเรียกว่าเป็นผู้รับรู้กับสิ่งที่ถูกรับรู้เป็นสิ่งเดียวกันหรือเป็นเนื้อเดียวกันวัตถุประสงค์หลักจึงเป็นการนำเสนอ “ความเข้าใจ (understanding)” มากกว่าเป็น “การอธิบาย (explanation)” (Elizabeth R. Valentine, 1992 : 178)

ในปรากฏการณ์ต่างๆ ซึ่งการอธิบายความเป็นการนำเสนอที่มีการวิเคราะห์ข้อเท็จจริงอย่างเป็นระบบ โดยทั้งหมดเป็นความคิดเห็นของผู้นำเสนอ แต่ความเข้าใจจะเป็นการนำเสนอเรื่องราวตามความจริงที่ปรากฏโดยไม่นำอารมณ์ หรือความรู้สึกของผู้นำเสนอเข้าไปเกี่ยวข้องใดๆ เลย อีกประการหนึ่งคือการนำภาวะของปรากฏการณ์มาสร้างเป็นการวัดเชิงวัตถุวิสัย อาจมีข้อบกพร่องที่อาจไม่สามารถประสานเป็นเนื้อเดียวกันกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจริงทั้งหมดได้ เช่น แนวคิดผู้มาปรึกษาเป็นศูนย์กลาง ที่รอเจอร์และกลุ่มผู้ร่วมงานของเขา ตั้งสมมติฐานเงื่อนไขที่จำเป็น 3 ประการของการรักษา ได้แก่ความรู้สึกที่แท้ของตน (genuineness) การยอมรับแบบไม่มีเงื่อนไข (unconditional positive regard) และความเข้าใจร่วมรู้สึก (empathic understanding) เงื่อนไข ทั้ง 3 ประการเป็นปรากฏการณ์ผู้ปรึกษาจำเป็นต้องปฏิบัติต่อผู้มาปรึกษา เพื่อก่อให้เกิดมิติการเปลี่ยนแปลงจากการสื่อสาร ที่ทำให้การรับรู้เรื่องของผู้มาปรึกษาราวกับเป็น เรื่องของตนเองนั้น ซึ่งเป็นเรื่องยากที่จะผลานได้ทั้งหมด ผลการปรึกษาจึงไม่อาจยืนยันได้เต็มที่ว่าเกิดขึ้นจากใคร ตัวผู้มาปรึกษาเอง หรือนักจิตวิทยา อีกทั้งการนำเงื่อนไขที่จำเป็นนี้ไปสร้างมาตรวัดประเมินผล ยิ่งเพิ่มความห่างไกลของความเป็นปรากฏการณ์ เพราะเป็นการมองผ่านกรอบที่ตรึงไว้แคบๆ กรอบหนึ่งเท่านั้นปรากฏการณ์ที่แท้จริงอย่างเป็นเนื้อเดียวกันจึงไม่น่าใช่จากวิธีนี้ ระเบียบวิธีวิจัยทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพในปัจจุบันนี้ อาจไม่สามารถครอบคลุมความรู้ระดับนี้ได้เลย ความรู้ระดับการประจักษ์แจ้งในตนเอง ที่พระพุทธศาสนาระบุว่าเกิดขึ้นได้จากการวิปัสสนาเท่านั้น ที่ต้องประสบด้วยตนเอง ผู้ประเมินภาวะนี้ได้ถูกต้อง ต้องเป็นผู้ที่เคยผ่านภาวะนี้มาแล้ว ซึ่งก็คือ พระพุทธเจ้า และพระอรหันต์ทั้งหลาย (Del Loewenthal and Robert Snell, 2003 : 10)

อย่างไรก็ตาม การที่จะทำให้เกิดความรู้ถึงระดับที่ 3 ได้ ต้องผ่านการฝึกฝนมาตามระดับขั้น ตั้งแต่ระดับที่ 1 จนถึงระดับที่ 3 เนื่องจากในพระไตรปิฎก เมื่อกล่าวถึงปัจจุสมุปบาทการเกิดขึ้นจะต้องมาจาก “ผัสสะ” การกระทบกัน ระหว่างข้อมูลภายนอก (อารมณ์) หรืออายตนะภายนอก และวิญญาณ (จิต) เหตุผลอีกประการหนึ่ง หลักกาลามสูตร 10 ประการ ที่สอนให้ไม่ปักใจเชื่ออะไรที่ดูเหมือนน่าเชื่อถือก่อนการตรวจสอบด้วยตนเอง ด้วยประสบการณ์ตรงก่อน หรือแม้แต่อ่านापानสติและสติปัฏฐาน 4 ก็เริ่มต้นที่การรับรู้จากหมวดกาย (กายานุปัสสนา) หมวดความรู้สึก (เวทนานุปัสสนา) หมวดจิต (จิตตานุปัสสนา) และหมวดธรรม (ธัมมานุปัสสนา) ซึ่งหมวดกาย เป็นการรับรู้ประสาทสัมผัสโดยตรงความรู้ในศาสนาพุทธจึงเป็นไปในลักษณะเปลี่ยนแปลงตนเอง จัดระเบียบความขัดแย้งภายในตนเอง ควบคุมตนเองเป็นปัจจัยหลัก สังคมเป็นเรื่องรอง ซึ่งผิดกับจิตวิทยาในตะวันตกที่เพื่อควบคุมพฤติกรรมของคน โดยคำนึงถึงการปรับเปลี่ยนมนุษย์ให้เข้ากับสังคมปรับตัวให้เข้ากับสังคมหรือบางแนวคิด เช่น กลุ่มพฤติกรรมนิยมก็ปรับจากสิ่งแวดล้อมภายนอกแทน “ชีวิตที่ดี” ของจิตวิทยาเกอ

ทั้งหมดจึงอิงอยู่กับความต้องการของสังคม มากกว่าจะอิงกับหลักปรัชญาหรือศาสนาเช่นในอดีตซึ่งทำให้ขาด “คุณค่า” บางอย่างของการมีชีวิต (วิทย์ วิศุทเวทย์, 2538 : 45)

10. ตัวอย่างพระพุทธรูปทรงนำพุทธจิตวิทยามาใช้

ครั้งพุทธกาล มีภิกษุรูปหนึ่งชื่อ “จูฬปันถก” เป็นคนมีสติปัญญาน้อย บวชมาแล้วตั้ง 4 เดือน แต่ไม่สามารถเรียนธรรมได้แม้แต่คาถาเดียว จึงถูกพระภิกษุผู้เป็นพี่ชายชื่อว่ามหาปันถกตำหนิว่าเป็นผู้ไม่เหมาะสมที่จะอยู่ในพระศาสนา ถ้าเรื่องเล็กน้อยแค่นี้ทำไม่ได้แล้วจะบรรลุเป้าหมายสูงสุดของบรรพชิตได้อย่างไร แล้วขับให้ท่านออกไปจากอารามพร้อมตัดกนิมนต์ ท่านจูฬปันถกรู้สึกน้อยเนื้อต่ำใจ คิดว่าอยู่ไปก็ไร้ประโยชน์ ลาสิกขาไปเลี้ยงชีพเป็นฆราวาสดีกว่า พอเรื่องราวทั้งหมดทราบถึงพระพุทธเจ้า จึงเสด็จไปลอบโยนและยั่วยุไม่ให้ท่านลาสิกขา ทรงแนะวิธีปฏิบัติธรรมแบบง่าย ๆ โดยให้ท่านนั่งหันหน้าไปทางทิศตะวันออก แล้วเอามือลูบผ้าเช็ดธุลีผืนหนึ่งพร้อมบิภกรรมว่า “รโหฺรณฺ รโหฺรณฺ” (ผ้าเช็ดธุลีฯ) ขณะที่ท่านกำลังลูบผ้าไปเรื่อย ๆ นั้น ปรากฏว่าผ้าเกิดการเปลี่ยนแปลงจากที่เคยสะอาดกลายเป็นผ้าเศร้าหมอง ท่านจึงเกิดความคิดว่า “ผ้าท่อนนี้บริสุทธิ์อย่างยิ่ง (อติวิย บริสุทธิ์) แต่อาศัยภาวะของตณฺนั้นแล้ว (ต่อ ตตฺตภาว) กลับละธรรมชาติดั้งเดิมเสีย (บุริมปกติ) แล้วกลายเป็นผ้าเศร้าหมองอย่างนี้ไป” เมื่อท่านจูฬปันถกคิดได้ดังนี้ พระพุทธเจ้าจึงทรงสอนโยงไปหาธุลีคือกิเลสภายในใจว่า “จูฬปันถก เธออย่าทำความเข้าใจเฉพาะท่อนผ้านั้นว่า เศร้าหมองแล้ว ติดธุลีแล้ว ก็ธุลีทั้งหลายมีธุลีคือราคะเป็นต้น มีอยู่ในภายในของเธอ เธอจงนำ (กำจัด) มันออกเสีย” (ขุ.ธ.อ.(บาลี)1/17/185)

เอกสารอ้างอิง

- เดิมศักดิ์ คพานิช, (2556). **จิตวิทยาทั่วไป**. กรุงเทพมหานคร : ซีเอ็ดดูเคชั่น.
- บรรจบ บรรณรุจิ. **จิต! มโน! วิญญาณ!**, (2533). พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไรรีเอนสมาธิ.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), (2546). **พจนานุกรม.ประมวลธรรม**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สุรวัดน์ เสรีวัฒนา, (2555). **ฝึกสติให้จิตตั้งมั่น ฝึกสติให้เกิดปัญญา**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทสำนักพิมพ์สุภา จำกัด.
- วิทย์ วิศุทเวทย์. “**ความรู้ในทัศนะของพระพุทธศาสนา**”. วารสารพุทธศาสนศึกษา. ปีที่ 2 ฉบับที่ 3 (ก.ย.-ธ.ค. 2538) : 25.
- Del Loewenthal and Robert Snell. **Postmodernism for Psychotherapists : A Critical Reader**. (NY : Brunner Routledge, 2003.
- Elizabeth R. Valentine. **Conceptual Issues in Psychology**. 2nd ed (London : Routledge, 1992.
- West, Psychology and Religion, Personal and Transpersonal”. **Journal of Humanistic Psychology**. Vol.32 No1 (1992) : 20-26.